

U tom smislu je na savjetovanju i analizirano četništvo?

U tom smislu analizirana je izdaja četništva, povezivanje četništva sa Nemcima, sa nemačkim komandama, povezivanje četništva Draže Mihailovića sa Talijanima sa Nedićem itd. No, ta saznanja (o izdaji četništva) najsvesniji rukovodećeg dela u narodnooslobodilačkom pokretu, još nisu bila saznanja širokih masa naroda. Proces osveštavanja i sagledavanja te istine o izdaji trajao je dosta duga, ali na samom savetovanju izgrađena je jedna politika koja je odredila odnos prema kolebljivim i neopredeljenim masama, koje su ipak bile spremne da se u blizini svojih sela tuku protiv okupatorske vojske; tu se i rodila ideja o dobrovoljačkim jedinicama. Drugo, ponovo je istaknut značaj platforme najšireg okupljanja masa, bez obzira na političke razlike u narodnooslobodilački pokret, naročito muslimanskih i hrvatskih, kod kojih je nastao proces oslobođenja mnogih iluzija o okupatoru i o njegovoj sate-litskoj Nezavisnoj Državi Hrvatskoj. Treće, istaknut je veliki politički značaj stvaranja narodnooslobodilačkih odbora i organizacionog učvršćenja oslobođenih teritorija, kao i značaj formiranja udarnih jedinica u vidu četa i bataljona, i omasovljavanja tih jedinica sa radništvom iz okupiranih gradova.

Tu su bili podneseni izveštaji o političkoj situaciji u okupiranim gradovima, naročito o situaciji u Sarajevu, o situaciji u partijskim organizacijama, njihovom radu, borbi itd. O situaciji u Hercegovini podnesen je jedan izveštaj, dok o političko-vojnoj situaciji u istočnoj Bosni nije bilo jednog opšteg referata, nego su o njoj govorili, manje-više, svi prisutni komandanti i politički komesari odreda.

Svetozar Vukmanović

U Sarajevu i istočnoj Bosni 1941. i početkom 1942. Savetovanje u Ivančićima

U Sarajevu i istočnoj Bosni 1941. i početkom 1942. Savetovanje u Ivančićima

Mislim da sam došao u Sarajevo negde između 7. i 9. jula, to znači mnogo ranije nego što se navodi u nekim materijalima koje sam čitao. Prema tome, sastanak Pokrajinskog komiteta sazvan je ranije nego što je zabeleženo. Naime, 4. jula prisustvovao sam u Beogradu sastanku Politbiroa CK KPJ, na kome je doneta odluka o ustanku; znam da sam se u Beogradu zadržao svega 3—4 dana posle tog sastanka. Da predam štampariju Ivanu Milutinoviću i da izradim legitimaciju, trebalo mi je dan-dva, tako da sam najviše tri-četiri dana ostao u Beogradu. Sutradan, po mom dolasku u Sarajevo, održan je sastanak, kome su prisustvovali: sekretar — Iso Jovanović, Đuro Pucar, Avdo Humo, Uglješa Danilović, Boriša Kovačević.

A Vaso Miskin?

Ne, on nije prisustvovao; rečeno mi je da je bio član Pokrajinskog komiteta, ali se tada nalazio u zatvoru. Koliko mogu da se setim, saopšteno

mi je da su svi prisutni bili članovi Pokrajinskog komiteta. Znam da tom sastanku nije prisustvovao niko drugi osim pomenutih drugova.

Na sastanku smo odlučili da Đuro Pucar ode u Krajinu sa istim ovlašćenjima koja smo mi dobili od CK KPJ (ovlašćenje da može reorganizovati partijsku organizaciju, da je može raspuštati i preduzimati sve mere koje smatra potrebnim radi organizovanja oružanog ustanka). Ja sam ta ovlašćenja preneo na delegate koji su pošli u Krajinu (Đuro Pucar), u Tuzlu (Uglješa Danilović) i u Mostar (Avdo Humo). U Sarajevu smo ostali nas trojica: Boriša Kovačević, Iso Jovanović i ja. Mi smo praktično bili centar koji je obraćao sa Đurom Pucarom, Uglješom Danilovićem i Avdom Humom, čiji je zadatak bio da u prvo vreme ostanu u Banja Luci, Tuzli i Mostaru. Jednovremeno smo odredili Hasana Brkića, kao komesara, i Slobodana Principa, kao komandanta, da odu na Romaniju i da organizuju sarajevski štab koji bi obuhvatao Kalinovik, Romaniju i Zvijezdu. Na tim terenima je trebalo organizovati partizanske odrede.

Kao što sam rekao, trebalo je da Uglješa Danilović u prvo vreme ostane u Tuzli, s tim što bi se formirali odredi u Šekovićima, na Ozrenu i na Majevici. Posle formiranja odreda, Uglješa Danilović je trebalo da se prebaci na teren odakle bi rukovodio odredima.

Trebalo je takođe da Đuro Pucar u prvo vreme ostane u Banja Luci, s tim što bi se formirali odredi na Kozari, prema Drvaru i Mrkonjić Gradu, posle čega bi se i on prebacio na teren.

Trebalo je da Avdo Humo uhvati vezu sa nevesinjskim ustanicima sa kojima još nismo imali nikakvog kontakta. Trebalo je da se partijski rukovodioci iz Mostara prebace u Nevesinje, da tamo uđu u borbu i uzmu rukovodstvo nad ustaničkim masama. Drugi zadatak je bio organizacija odreda oko Bileće i Trebinja, oko Konjica i spajanje sa Kalinovikom.

To je u glavnim crtama bio plan koji smo usvojili na sastanku Pokrajinskog komiteta. Mislim da se sadržina tog plana vidi i u pismima koje sam tada upućivao na teren.

Lepa Perović je bila sekretar Mesnog komiteta Sarajeva, a članovi su bili: Dane Olbina, Valter Perić i, verovatno, Esad Čengić.

Otrprike 10—15 dana kasnije, Boriša Kovačević je tražio da bude prebačen na Romaniju i da preuzme rukovodstvo Sarajevskog štaba, pošto se teško mogao kretati po gradu u kojem je bio poznat. Mi smo usvojili njegov predlog i poslali ga na Romaniju.

U Sarajevu smo ostali Isa i ja. Zatim je kooptirana Lepa Perović tj. počela je da prisustvuje sastancima koje smo redovno održavali.

Posle hapšenja Ise i Lepe, u centru sam ostao sam. Nastavio sam da održavam veze, a sekretar Mesnog komiteta postala je Olga Marasović. Lepi smo kroz 2—3 dana organizovali bekstvo i odmah je poslali u Mostar.

Znači Olga Marasović je postala sekretar MK poslije Lepe Perović?

Da. U međuvremenu sam poručio da se Avdo Humo povuče iz Mostara u Sarajevo, a da u Mostar ode Uglješa Danilović, koji se nalazio u Tuzli. U okolini Tuzle već je izbio ustanak i u tom bazenu bilo je dosta izgrađenih drugova (Toša Vujasinović, Pašaga Mandžić, Fadil Jahić i Irac). Na mesto Uglješe poslali smo Bušatliju, koji je ubrzo po svom dolasku poginuo.

Posle ovih promena, u centru smo, znači, ostali Avdo Humo i ja. Tada je došlo pismo druga Tita u kome je pozvao mene i još jednog druga iz bosanskog rukovodstva na savetovanje u Krupnju. Odredio sam Slobodana

Principa zbog toga što sam predviđao da on uđe u Glavni štab koji još nije bio formiran.

U Sarajevo su stigli Vlado Popović i Rade Končar iz Hrvatske, Miha Marinko i Franc Leskošek iz Slovenije; zajedno sa njima krenuli smo preko Romanije u Krupnju.

Kada ste krenuli?

Tri-četiri dana pre održavanja savetovanja u Krupnju. Pešice smo izašli iz Sarajeva i noću se prebacili na Crepoljsko. Ujutro smo stigli negde na Romaniju, odakle smo čezama preko Romanije i Vlasenice došli do Drinjače. Prebacili smo se preko Drine i krenuli pravo prema Krupnju. Sve je to bila slobodna teritorija. Četnici su držali Vlasenicu, ali smo tada bili u dobrim odnosima s njima.

Iso još nije bio pobjegao iz zatvora.

Zajedno sa mnom iz Krupnja je pošao Rodoljub Čolaković. U Drinjači smo se sastali sa Dangićem i sastavili proglas narodu Bosne i Hercegovine o zajedničkoj borbi svih Srba, Hrvata i muslimana protiv okupatora. Sporazumom je bilo predviđeno formiranje zajedničkih operativnih štabova i zajedničkih komandi mesta u pozadini, s tim što bi se u oslobođenim mestima organizovali narodni odbori i drugi organi vlasti. To je bila uglavnom platforma koja je prihvaćena u Krupnju i na toj platformi su vođeni pregovori između Vrhovnog štaba i štaba Draže Mihailovića. Tu platformu smo takođe realizovali u Bosni i nju su, bar na papiru i na rečima, prihvatili Dangić i četnički štab. Ročko je ostao sa zadatkom da se sporazum primeni u delo, a ja sam produžio u Sarajevo, odakle sam poručio da dođu drugovi iz Hercegovine i Krajine. Iz Hercegovine je odmah došao Avdo, dok su drugovi iz Krajine došli na Romaniju posle izvesnog vremena, pošto su se kretali terenom. Bili su to Đuro Pucar, Osman Karabegović i Kosta Nađ.

U Sarajevu smo reorganizovali partijsku organizaciju i ja sam izašao na teren, dok je u Sarajevu ostao Avdo Humo. U međuvremenu su Iso i Vaso Miskin pobjegli iz zatvora. Njih sam našao na Romaniji, vraćajući se iz Krupnja. Tu smo formirali Pokrajinski komitet u koji je ušao još i Ročko.

Kada ste vi izašli na Romaniju?

Po povratku iz Krupnja, ostao sam mesec dana u Sarajevu. Tada je Pokrajinski komitet ojačan primanjem Ročka i izlaskom Vase Miskina iz zatvora. Nekoliko članova Pokrajinskog komiteta se tada nalazilo u centru (Iso, Ročko, Humo i Miskin). To je bilo partijsko rukovodstvo koje je delovalo iz centra, dok sam ja bio komandant Glavnog štaba i delegat CK KPJ. U Glavni štab su ušli: Ročko, Osman Karabegović, Kosta Nađ, Slobodan Princip i Uglješa Danilović. Tako je stvoreno vojno rukovodstvo. Do tada smo praktično ja i Iso rukovodili iz Sarajeva.

Jeste li imali kanale iz Sarajeva?

Kanali su išli na Mostar, Tuzlu, Banja Luku i Zagreb. U prvo vreme dok je Tito bio u Beogradu, imali smo veze i sa Beogradom.

Kada su te veze uspostavljene?

One su bile uspostavljene još ranije, a čim su Đuro Pucar, Uglješa Danilović i Avdo Humo otišli u Banja Luku, Tuzlu i Mostar — veze su od prvog dana dobro funkcionisale.

Mislim da bi se stanje u istočnobosanskim odredima moglo objasniti sledećim činjenicama:

Prvo, partijska organizacija je pre rata bila u stvari koncentrisana na nekoliko industrijskih centara istočne Bosne (Sarajevo, Zenica, Vareš, Brčko, Kakanj i Tuzla). Što se tiče ostalog terena, izvesna aktivnost se odvijala oko Sokoca, Šekovića i na Majevidi. U ostalim mestima nisu postojale partijske organizacije niti se odvijao partijski rad. To je imalo nesumnjivog odraza na početak ustanka i na odrede koji su stvarani od seljaka.

Drugo, kod seljaka je bila živa tradicija borbe protiv austrougarskih okupatora iz prvog svetskog rata, protiv slugu okupatora čiji je cilj bio istrebljivanje srpskog življa. Tada su srpski seljaci formirali četničke jedinice i pružali otpor okupatoru. Četnička udruženja su nastavila da postoje i posle rata, tako da su seljaci negovali tradiciju borbe za srpstvo koja je dominirala uoči i tokom prvog svetskog rata. Otuda i na početku drugog svetskog rata imamo seljake organizovane u četnička udruženja koja gaje tradiciju borbe četnika protiv okupatora, za srpstvo itd. Ugroženi od novog okupatora, suočeni sa istom politikom istrebljivanja srpstva, fizičkog istrebljivanja i pljačkanja njihove imovine, seljaci su ustali da brane svoje živote i imovinu, dakle pošli su u borbu. Pošto su komunisti pozvali narod na ustanak, seljaci su, mada naklonjeni četnicima, ušli u partizanske odrede kojima su komandovali komunisti. Budući da su komunisti od samog početka pokazivali hrabrost i spremnost da polože svoje živote braneći seljake i njihovu imovinu, stekli su ogroman ugled u masama. Međutim, seljaci su se i dalje osećali kao pripadnici četničke organizacije. Spoljno obeležje takve situacije ogledalo se u činjenici da su seljaci — ustanici nosili četničke kokarde, a vrlo retko petokrake zvezde.

Treće, četnička komanda Draže Mihailovića vrlo brzo je reagovala na ovakvo stanje: poslali su oficiri na ovaj teren i pokušalo se sa angažovanjem uglednih seljaka koji bi seljake izvukli ispod komanda partizanskih štabova. To im je pošlo za rukom tamo gde su poslali oficire rodom iz tih krajeva, kao što su major Dangić iz Srebrenice i dr. ili gde su angažovali uglednije ljude kao što su, recimo, Pero Đukanović u Bratuncu itd. Znači, tamo gde su angažovali viđene domaće ljude, uspeli su da pojedine odrede izvuku ispod komanda partizanskog štaba. Činjenica je da su partizanski štabovi bili organizatori ustanka u Srebrenici, Vlasenici, Bratuncu, Han Pijesku itd. Međutim, pošto na tim terenima nije bilo komunista koji bi politički ovladali tim krajevima, četnici su uspeli da se učvrste u tom reonu. Otuda se razvijala politička borba između četničkih i partizanskih štabova za pridobijanje ljudstva u svojim odredima. Tamo gde su četnici pokušali da stvore svoje štabove kojima su rukovodili oficiri, nepoznati seljacima tog kraja, pokušaj je propadao. Recimo, u Rogatici se nalazio štab majora Todorovića, koji je doveo četrdeset žandarma iz Srbije, a niko od domaćih nije hteo da im pristupi.

Četvrto, borba partizana u Srbiji vršila je snažan uticaj na Bosnu. Taj uticaj je bio tradicionalan, jer je stanje u Srbiji uvek snažno uticalo na srpsko stanovništvo Bosne. Stalno se pratilo šta se dešava preko Drine. I dok je Vrhovni štab bio u Užicu, dok su partizanski odredi opkoljavali Valjevo i Kraljevo, dok je radila fabrika oružja u Užicu — dotle smo bili u velikom preimućstvu, širili smo svoj uticaj i relativno lako pridobijali ljudstvo koje je dotada pripadalo četničkim odredima.

Ovde takođe treba naglasiti da smo početkom oružane borbe počeli delovati na pridobijanju muslimanskih masa koje su u prvim danima uglavnom bile pasivne. Naš prvi, privremeni cilj bio je da ih neutrališemo, da ih ne

izazivamo protiv nas. Otuda smo usvojili politiku da ih ne opterećujemo davanjem za vojsku, tj. da se osećaju slobodni od bilo koje vrste nasilja i pritiska da pridru partizanima. Takva linija je bila dosta teško shvatljiva srpskim masama, a okupator je stalno pokušavao da izazove borbu između Srba i muslimana, Srba i Hrvata. Okupatoru je pošlo za rukom da u gradovima okupi muslimanski i hrvatski ološ i da stvori izvesna ustaška uporišta.

Naša politika prema muslimanima brzo je urodila plodom. Već posle mesec-dva imali smo muslimansku četvu Muje Hodžića koja je u vreme prve ofanzive narasla u bataljon od oko 500 ljudi. Istina, ovo još uvek nije značilo neko masovnije prelaženje muslimanskih masa na liniji oružane borbe, ali ovo je bio dobar početni uspeh, jer ostaje činjenica da smo imali muslimanski bataljon od 500 ljudi i da se ta jedinica borila zajedno sa srpskim partizanima protiv okupatora najpre oko Višegrada, a zatim oko Vareša.

Posle našeg povratka iz Krupnja, došlo je do sporazuma sa četničkom komandom. Cilj sporazuma bio je da oni usvoje našu politiku prema muslimanima. Četnička politika se svodila na sledeće: poklati sve što je muslimansko, Bosna da bude srpska. Ta je politika tada bila tek u razvoju, a kasnije kada je došla do punog izražaja, njen cilj je bio da se borba usmeri protiv muslimana i Hrvata, za srpsku Bosnu, a ne protiv okupatora.

Kada smo pristupili pregovorima, postavili smo uslov: borba protiv okupatora, ne protiv muslimana, nego zajedno sa njima protiv okupatora. Pritisnuti izvesnim neraspoloženjem srpskih masa za borbu protiv muslimana, četnici su potpisali proglas koji je, u stvari, pozivao muslimane u borbu. Oni su taj proglas formalno prihvatili, ali su, u stvari, čekali zgodan moment da pogaze sporazum.

Posledica iznete situacije ogledala se u sledećem: u prvo vreme mi nismo mogli pokrenuti partizanske odrede protiv četnika kada su oni otvoreno počeli da napadaju muslimanska sela i da prikriveno saraduju sa okupatorom. Dangić, na primer, nije hteo da zajedno napadnemo Zvornik, jer su se tamo nalazile neke nemačke jedinice. Sve to pokazuje da su četnici počeli da odstupaju kada je trebalo ostvarivati sklopljeni sporazum. Oni su počeli pregovore sa Nemcima, istovremeno pozivajući mase u borbu protiv muslimana. Znači, četnici su gazili sklopljeni sporazum. Tako, recimo, Sergije Mihajlović sa četnicima počinje da pljačka muslimanska sela, da rekvirira stoku, dakle, da ruši pozadinu, našu vlast i čitavu našu politiku. Jednom rečju, četnici sabotiraju borbu protiv Nemaca, a u pozadini stvaraju rasulo. Naša osnovna slabost u tom periodu ogledala se u tome što nismo mogli da mobilizujemo nijednu našu jedinicu da, na primer, onemogućimo Sergija Mihajlovića da pljačka muslimane, da ih pohapsimo, pa eventualno i streljamo. U prvo vreme raspoloženje srpskih masa bilo je: ne protiv braće, čak i ako su oni četnici. Isto tako raspoloženje bilo je među četničkim masama: ne protiv partizana, jer su oni Srbi i jer su prvi počeli borbu.

Eto, takva je ukratko bila situacija prvih dana ustanka, sve do prve ofanzive kada se Vrhovni štab povukao u Sandžak. Tada su počeli prelaziti preko Drine partizani-pojedinci koji su sejali paniku i govorili seljacima da je svršeno sa ustankom, da više nema partizana. Iz Srbije su na Drinu došli četnici. Jednoga dana četnički odred od oko 500—600 ljudi pod komandom vojvode Đekića došao je do Prače, a odred majora Račića, u istoj jačini, nastupao je dolinom Krivaje. Njihova osnovna parola nije bila borba protiv partizana, nego borba da se Bosna učini srpskom, da se uništi sve što je

muslimansko, da se spale muslimanska sela. Došlo je do haosa. Počelo je bežanje, masovno odlazanje iz naših jedinica i prelaženje u te četničke jedinice. Mi smo praktično u nekim reonima ostali bez ljudi. Recimo, iz Rogatice je sve otišlo u četnike, jedino komandant mesta Škorić drži zgradu komande i održava telefonsku vezu sa nama na Romaniji. Četnici mu ne mogu ništa, jer je on četnički vojvoda iz prvog svetskog rata, inače dobar partizan, ali sam. U takvoj situaciji i ono malo petokraki koje smo uspeli da borci stave na kape, pobacano je. Tada mi Škorić poručuje iz Rogatice: »Slušaj, kod četnika nastala panika!« Zapitah otkuda takva promena situacije, a on mi odgovori: »Stižu vesti da su se crnogorski partizani pojavili na Metaljci«. Tada sam prvi put čuo za akcije crnogorskih partizana i saznao da su se pojavili u blizini. Odmah smo preduzeli mere da uspostavimo veze sa njima. Uputio sam Slobodana Principa sa pismenom porukom u Crnu Goru i sa zadatkom da po svaku cenu dovede dva crnogorska bataljona. Smatrao sam da je to potrebno pošto u masama Crnogorci imaju uticaj kao i Srbi, naročito kod Sokoca. Njihova pojava bi dokazala da partizani nisu propali. Tada sam gajio iluzije da ćemo mobilisati rudare u rudarskom rejonu Vareša, pa sam naredio Muji Hodžiću da sa 500 ljudi odmah krene na Vareš sa zadatkom da ga zauzmemo i da zatim pođemo prema Zenici. Ovde je, u stvari, reč o jednoj našoj koncepcijskoj, strateškoj grešci: 1941. godine pretežno smo se koncentrisali na Sarajevo i na rudarski reon, a ne na Tuzlu i Majevicu. Da smo drukčije postupili, bilo bi bolje, imali bismo situaciju kao na Kozari. Mislim da sam u tome najviše ja pogrešio. Cvijetin Mijatović je stalno insistirao da se ide na Majevicu i prema Tuzli, budući da je on poznavao te krajeve, a ja nisam verovao u opravdanost takvih planova. Dakle, bila je to naša koncepcijska greška, moja lična greška. Umesto toga, poslali smo muslimanski bataljon da zajedno sa odredom Zvijezde napadne Vareš. Dva puta su napadali, ali bez uspeha. Upravo u toj situaciji kad smo čekali da se vrati Slobodan Princip i kada smo napadali Vareš, Škorić mi javlja iz Rogatice da su stigli Crnogorci. Mislio sam da su to jedinice koje vodi Princip. Međutim, nekoliko minuta kasnije Škorić mi ponovo saopštava: »Slušaj, ovde je Vrhovni štab, masa partizana, to je brigada... četnici beže na sve strane.«

Seo sam u čezu i krenuo prema Titu. Čim sam se sastao sa njim, rekao sam: »Stari, spasli ste nas!«

»Šta kažeš?« — zapita Tito.

»Stvarno ste nas spasli.«

»Kako to?«

»Pa, evo, kokarde se bacaju na sve strane, ljudi se opet okreću prema nama.«

Obraćajući se drugovima koji su bili sa njima, Tito im reče: »Čujete li?«

Kada sam tražio da mi objasni te reči, Tito mi reče da su, prilikom odlučivanja na koju stranu da se krene iz Sandžaka, svi bili za to da se ide u Crnu Goru, dok je jedino on predlagao da se krene u istočnu Bosnu.

Sagledavši slabost četničko-partizanskih masa u našim odredima, videvši njihovu kolebljivost i suočen s time da to nije ni partizanska ni četnička vojska, a posebno uočivši politički slab rad komunista (posle prve ekipe komunista koja je izašla na teren i organizovala ustanak, iz Sarajeva su počeli dolaziti neki intelektualčići koji su imali slab ugled u masama, pa su čak bili i isterivani iz četa) — drug Tito je odlučio da sazove partijsko savetovanje.

Iz Rogatice smo došli na Romaniju, a onda prešli u Ivančiče. Tu je doneta odluka da se stvaraju ne samo partizanski nego i dobrovoljački odredi. Na tu odluku svakako je uticalo iskustvo stečeno u Srbiji.

Savetovanje u Ivančičima ocenio bih kao jedno od krupnijih savetovanja tokom naše borbe. Ono je održano posle savetovanja u Krupnju i postavilo je mnogo širu platformu narodnooslobodilačke borbe. Otuda njegov značaj ne samo za Bosnu nego i za sve centralne reone zemlje u koje su doprle njegove odluke. Dakle, rezultati tog savetovanja ogledaju se u koncepciji stvaranja pored partizanske još i dobrovoljačke vojske, čija će primena doći kasnije, 1942. godine, do punijeg izražaja.

Nekoliko dana posle savetovanja u Ivančičima, drug Tito je krenuo prema Foči. Tamo se sreo sa Crnogorcima koji su upravo nailazili. Zauzimanjem Foče, otvara se fočanski period koji je nastavio politiku formulisanu u Ivančičima, politiku šireg okupljanja snaga organizovanih u partizanske i dobrovoljačke odrede.

Odmah posle savetovanja u Ivančičima, otišao sam u Sarajevo. Ali uskoro sam se ponovo vratio, jer mi je drug Tito poručio da mu javim da li će se četnici boriti protiv partizana ukoliko na teren istočne Bosne bude upućena Prva proleterska brigada. Ovde treba da napomenem da je u toku druge ofanzive, posle povlačenja proleterske brigade, ponovo došlo do kolebanja u odredima i do prelaženja ljudstva četnicima. Tito je dobio izvještaj sa Romanije da je raspoloženje u odredima koji su prišli četnicima uglavnom takvo da će se oni boriti protiv naše brigade ukoliko ona dođe na njihov teren. Ja sam, naprotiv, smatrao da se nijedan odred neće boriti i zato sam Titu podneo sasvim drugačiji izvještaj. To sam učinio pismeno i kasnije usmeno u Foči. Posle toga, drug Tito je odlučio da Prvu i Drugu proletersku brigadu pošalje u istočnu Bosnu. Ja sam se vratio u Srednje i, pošto sam ranije dao zadatak da se prikupe borci koji bi ušli u Prvi bosanski proleterski bataljon, formirao sam taj bataljon. Nakon toga krenuo sam prema Vlasenici i tamo se sreo s Prvom i Drugom proleterskom brigadom. Nijedna puška nije opalila, a Račić i Dangić su sa svojih 100 žandarma pobjegli u Srbiju.

Kada su povučene Prva i Druga proleterska brigada, tj. posle treće ofanzive, mi smo već imali brigadu, Šestu brigadu. U stvari, to je bila po redu formiranja treća brigada, budući da je osnovana pre treće ofanzive. Međutim, svrstana je kao Šesta brigada, jer smo se kasno povezali sa Vrhovnim štabom, odnosno ja sam kasno stigao, jula 1942, do druga Tita.

Drug Tito me je pitao kakva je situacija u istočnoj Bosni. Rekao sam mu da imamo brigadu i da se možemo slobodno kretati, sem na mestima, gde smo neke ljude streljali i gde smo sektašili (ispod Romanije, na Ozrenu, u Mokrome). U daljem razgovoru drug Tito se interesovao kakva je trenutna situacija na Ozrenu. Odgovorio sam mu, pošto je Toša bio sa mnom, da je tamo bilo oportunitizma.

»Vidiš, sada možeš da ideš po celoj istočnoj Bosni, a pokušaj da pođeš u Hercegovinu i u Crnu Goru!« — primetio je Tito. »Sektaštvo je opasnije od oportunitizma.«

Smatram da je političko i vojno stanje u istočnoj Bosni bilo moguće jedino zahvaljujući širini politike koja je proizašla sa savetovanja u Ivančičima. Tu je govorio drug Tito, Kardelj, ja i drugi.

Da li bi se prema situaciji koja je vladala u istočnoj Bosni pre savetovanja moglo reći da je vođena sektaška politika?

Ne, sektaška politika nije vođena. Doduše, sektašenje je bilo u izvesnim reonima i u izvesnim pitanjima (komunistički domovi, streljanje nekih ljudi i dr.) pa su nas kritikovali zbog toga. Takođe je kritikovano što je bilo premalo političkog rada. Postoji jedno pismo Ive Lole Ribara, koji je išao u Sarajevo. To pismo je upućeno sa Crnog Vrhla drugu Titu. Tito mi je pokazao pismo i naglasio da bi i po njegovom mišljenju trebalo više političkog rada.

Da se vratimo na savjetovanje. Raspoložemo vrlo nesigurnim podacima. Prema nekim podacima, savjetovanjem je rukovodio drug Kardelj, a prema drugima izlazi da ste Vi rukovodili, jer ste davali riječ onima koji su željeli da učestvuju u diskusiji. Takođe imamo indicija da je savjetovanjem rukovodio drug Tito.

Da li biste se mogli sjetiti osnovne sadržine diskusija, prije svega diskusije druga Kardelja, koji je govorio o međunarodnoj vojno-političkoj situaciji. Da li je drug Iso Jovanović iznosio ocjenu o cjelokupnom stanju partijske organizacije i NOB-e u Bosni?

Znam da sam ja izlagao, upravo da sam govorio o pitanjima koja vam i sada iznosim.

Znam da je Kardelj govorio.

Sjećate li se njegovih ocjena svjetske vojno-političke situacije, budući da je on dao taj pregled?

To ne znam. Sećam se samo šta sam ja govorio. Sadržaj mog izlaganja upravo sam izneo u ovom kazivanju. Ideja o stvaranju dobrovoljačkih odreda nije moja. Mislim da je to Titova ideja, to je novo, to je rezime.

Prema nekim podacima, na savjetovanju je, između ostalog, zaključeno da se povede oštrija borba protiv četnika i to onih koji su se deklarirali kao pravi četnici, ideološki i svojim postupcima koji su se, kako se to kaže, »okrvavili«?

To je zaključeno još ranije. Vidite postoji druga strana medalje.

Kad smo se ja i Ročko vratili iz Krupnja, sastali smo se sa Dangićem i sklopili sporazum na sledećim principima: prvo, zajednička borba svih naroda Bosne i Hercegovine (Srbi, Hrvati, muslimani) protiv okupatora; drugo, formiranje zajedničkih operativnih štabova za izvođenje operacija protiv neprijatelja (dakle, ne jedinstveni štabovi); treće, stvaranje zajedničkih komandi mesta u pozadini; četvrto, organizovanje narodne vlasti, narodnooslobodilačkih odbora. Na toj platformi koja je razrađena u Krupnju potpisan je sporazum sa Dangićem. Ročko je ostao sa zadatkom da realizuje sporazum, da formira zajednički operativni štab i svoj glavni štab. Ja sam otišao u Sarajevo. Kada sam se posle mesec ili nešto manje dana vratio na Romaniju, naiđem na četiri oficira u Romanijskom štabu. Pitam ih: »Odakle vi?« Oni mi kažu: »Poslao nas štab iz Milića. To je naš jedinstveni štab koji nas je poslao ovde.« Ja ih onako uzgred zapitah: »Dobro, jeste li vi za kralja?« Oni odgovoriše: »Jesmo.« Podviknuo sam: »Idite odakle ste došli, vi ovde nemate nikakva posla.« Oni se lepo spakovaše, a neki Makedonac, zvali smo ga Naum, reče: »Ja sam protiv kralja, mogu li da ostanem kod vas?« Ostao je i bio dobar.

Kad sam došao u Miliće, nisam zatekao ni Ročka ni Dangića. Obojica su bili na frontu prema Zvorniku. Nadem majora Sergija Mihajlovića, koji mi reče da nema ni partizanskog ni četničkog štaba, već da postoji jedinstven štab.

Kada se Ročko vratio, izneo sam mu svoje mišljenje o situaciji: četnici su izmajstorisali da nema zajedničkih komandi mesta na njihovoj teritoriji, narodnooslobodilački odbori praktično ne postoje, četnici vršljaju u pozadini, čak su došli i na našu teritoriju, pa i tu vršljaju, mi nemamo svoj štab, a oni šalju svoje oficire u naše odrede, održavaju vezu sa Vrhovnim štabom u Užicu, primaju odande oružje i vrše njegovu raspodelu. Izrazio sam potpuno neslaganje s takvim stanjem. Ročko je smatrao da ne razumem situaciju i tada je smatrao da je glavni zadatak jačati front, da je važno pomoći Crvenoj armiji, a da pozadina nije bitna itd. Napisao sam tada pismo Titu, obavestavajući ga da među nama ima izvesnog neslaganja. Tito nas je pozvao, potvrdio moj stav i vratio nas sa zadatkom da nastojimo uskladiti naše odnose sa četnicima na liniji usvojenoj u Krupnju. Tada smo formirali štab na Romaniji, a njihov štab je ostao u Milićima. U stvari, nikakve koordinacije nije bilo, jer oni nisu hteli da vode borbu. Ukratko posle toga došlo je do napada četnika na Vrhovni štab u Srbiji. U međuvremenu stigli su Pucar, Karabegović i Nađ iz Krajine. Održali smo konferenciju sa njima i oni su se vratili na svoj teren, a Ratu Dugonjića smo poslali na Majevicu sa zadatkom da prenese direktivu da se sa četnicima isključivo operativno saraduje ako je to moguće.

Kada je u Srbiji došlo do borbe sa četnicima, drug Tito nas je pismom obavestio o tome i tražio da pošaljemo jednu jedinicu kao pomoć. Ročko je zbog toga otišao u Šekoviće, jer na Romaniji nismo raspolagali takvom jedinicom. Pre njegovog odlaska za Šekoviće održali smo sastanak na kome sam otprilike rekao sledeće: naša politika prema četnicima mora se sada menjati; oni su u Srbiji napali partizane i Vrhovni štab; moramo početi diferenciranje bosanskih četnika; nastavićemo saradnju sa četnicima koji osude Dražu Mihailovića i njegov štab kao izazivača bratoubilačke borbe u Srbiji i koji se izdvoje ispod njegove komande; protiv ostalih četnika treba da se borimo. Moji predlozi su prihvaćeni i odlučili smo da predložimo četnicima da se sazove sastanak komandanata i komandira svih četničkih i partizanskih četa, bataljona i odreda. Računali smo da će se pojaviti razlike između seljaka-četničkih komandanata i oficira-četnika. Ta razlika je zaista postojala. Recimo, Pero Đukanović, jedan od glavnih komandanata četničkih jedinica, bio je naš simpatizer. Ročko je zato otišao sa zadatkom da ponudi četnicima sastanak u Vlasenici i da se organizuje bataljon koji bi bio upućen u Srbiju. Međutim, partizani u Srbiji razbili su četnike kod Užica, izašli na Ljuboviju i nameravali da pređu u Srebrenicu i da tu raščiste sa bosanskim četnicima. Ročko je izašao pred njih i tražio da ne prelaze u Bosnu pošto smo pripremali pomenuti sastanak. Kada je Tito doznao za ovaj Ročkov postupak, napisao mi je pismo u kome je stajalo da Ročko odmah treba da dođe u Užice. U međuvremenu Tito nam je poslao poruku da nema potrebe da odred iz Šekovića dolazi u Srbiju.

Na sastanak u Vlasenici došao je veliki broj komandira i komandanata kako partizanskih, tako i četničkih. Prisustvovali su Todorović kao predstavnik vojske, Dangić kao predstavnik četnika, a od strane partizana Isa, Ročko, Vaso Miskin, Čiča i ja. Prvi je govorio Dangić, i to o borbi za srpstvo itd., a onda je uzeo reč Ročko. Imao sam utisak da Ročko nije baš jasno izložio naše uslove pod kojima mi možemo nastaviti saradnju sa četnicima (osuda Draže Mihailovića kao izazivača bratoubilačke borbe, izdvajanje ispod nje-

gove komande i dr.). Bio sam nezadovoljan i zato sam istupio jasno obrazlažući naš stav. Dangić me prekinu pitanjem: »Ko si ti?«

»Kako to, ko sam?«

»Kako ti je ime?«

»Ime mi je Svetozar Vukmanović.«

»Odakle si?«

»Iz Crne Gore.«

»Onda idu u Crnu Goru, šta ćeš ovde?«

»Ne, ne idem odavde, jer me je Partija poslala i samo ona može da me povuče, a ne vi.«

»Eto, opet partija, partijašenje...« — pokušavao je Dangić da me diskredituje i da omalovaži zahteve koje sam postavio. Kada je video da mu to ne polazi za rukom, razbesneo se, ustao i uzviknuo:

»Ko je četnik — za mnom!«

Međutim, niko ga nije poslušio, svi su ostali na mestima. Todorović, kao veštiji, predloži da se dogovorimo o zajedničkoj borbi. Odlučeno je da se formira zajednička komisija sastavljena od partizana i četnika sa zadatkom da nam predloži platformu zajedničke borbe. U komisiju smo delegirali Čiču, Todorović je ušao kao »predstavnik vojske«, a Pera Đukanović kao predstavnik četnika. Smatrali smo da je Pera naš i da nam je obezbeđena većina, tako da će i predlog platforme biti na našoj liniji. Čiča je imao zadatak da obezbedi prihvatanje platforme za koju smo se ranije dogovorili. Posle većanja, članovi komisije se pojavili i ja zatražih od Čiče da pročitam tekst predloga platforme za saradnju. Uzeh mu cedulju na kojoj je otprilike pisalo ovo: tačka 1. — Osuđuje se bratoubilačka borba u Srbiji; tačka 2. — Bosanski četnici izdvajaju se ispod komande Draže Mihailovića, ali ostaju i dalje u vezi sa njim; tačka 3. — Bosanski partizani izdvajaju se ispod komande Vrhovnog štaba, ali i dalje ostaju u vezi s njim.

Zgužvahn cedulju i bacih je, viknuvši da to ne mogu prihvatiti, da je to izdaja. Četnici su čuli moje reči, poče opšta vika i galama: »Napolje! Odlazi u Crnu Goru!«

Priđe Ročko i zapita šta se događa. Kada sam mu rekao o čemu je reč, odlučili smo da hitno održimo sastanak Pokrajinskog komiteta. Okupili smo se u jednoj sobici, a četnici u drugoj, poučeni našim primerom. Četnici ne prihvataju tekst predloga i ne prihvata ga ni ja. Međutim, ovi moji me nadglasaše i ostadoh sam. Ubeđivali su me da je odluka pravilna, da nju diktira specifična situacija u Bosni i da je treba prihvatiti. Tražili su od mene da ne rušim njihovu politiku na terenu. Rekao sam da ne prihvata njihove stavove, a oni neka rade šta hoće.

Izašli smo iz sobice i videli da ni četnici ne prihvataju predlog platforme za saradnju; oni su formirali vladu istočne Bosne.

Sutradan smo Ročko i ja otišli u Užice. Tito je podržao moj stav. Dakle, može se reći da je linija o diferenciranju četnika postojala pre savetovanja u Ivančićima. Međutim, na tom savetovanju linija o diferenciranju je našla odraza u ideji o stvaranju dobrovoljačkih odreda.

Da li je moguće da je ocjena međunarodne vojno-političke situacije bila u toj mjeri optimistička da se pojavilo mišljenje o potrebi prelaska na drugu fazu?

Ne, ocena nije bila optimistička niti je to mogla da bude, jer su Nemci tada bili pred Moskvom i Lenjingradom.

Dakle, nije bilo moguće da se formira mišljenje o potrebi ubacivanja parole o klasnoj borbi?

Ne, ovde se ta parola nije pojavila.

Negdje moramo pronaći korijen događajima u Hercegovini. Ti događaji se ne mogu objasniti samo uticajem Crne Gore, utoliko prije što su skretanja u Crnoj Gori već tu i tamo osuđivana.

Na terenu istočne Bosne ideja o klasnoj borbi se nije pojavila. Naprotiv, može se govoriti samo o izvesnom oportunističkom do koga je dolazilo tu i tamo. Labav odnos prema pitanju realizacije sklopljenog sporazuma sa četnicima o organizovanju zajedničkih komandi mesta i organizovanju vlasti narodnih odbora u pozadini, stvaranje zajedničkog štaba — to su oportunističke, a ne sektaške greške. Odluka savetovanja u Ivančićima nije na sektaškoj liniji, nego, u stvari, potvrđuje stanje koje je kod nas postojalo, naglašavajući potrebu jačanja političkog rada da bi se ovladalo masama kojima komanduju partizani, a one su bile u prvo vreme kolebljive i četnički raspoložene.

Kada je posle prve ofanzive došlo do porasta Račićevog i Đekićevog odreda, kada su mnogi borci iz naših odreda prešli četnicima i počeli da bacaju petokrake, ja sam se teško osećao. Pričao sam o tome Titu i on mi je rekao da ne budem obeshrabren, jer su u građanskom ratu, u Rusiji, čitave divizije prelazile čas na jednu, čas na drugu stranu. Tito mi je rekao da je važno znati procese kretanja masa.

Događaji u Hercegovini kulminiraju u martu, aprilu, u maju. Foča je blizu. Misao o brzom prestanku, brzom kraju rata i pobjedi Crvene armije prisutna je, recimo, u članku Moše Pijade — »Zašto se bore bosanski partizani?« Da li tu ne leže korijeni sektaštva u Hercegovini?

Da, to može da bude samo u toku fočanskog perioda, a ja o tome ne znam mnogo. Bio sam u Foči svega dva-tri dana kada sam referisao da se četnici iz istočne Bosne neće boriti protiv naših brigada. Kada su Prva i Druga brigada došle u Vlasenicu, niko se nije borio protiv njih. To je nepobitna činjenica, ali zato su četnički odredi koji su držali položaje oko ustaškog uporišta Han Pijeska otišli kućama i otvorili put ustašama prema Vlasenici. Da se to dogodilo, bilo bi politički veoma loše za nas: mi razbili četnike i otvorili put ustašama. Ročko i Koča su hteli da sa brigadama idu na Majevicu, a ja sam tražio da sačuvamo Vlasenicu dok ne uspemo da ponovo prikupimo snage i formiramo dobrovoljačke odrede.

U međuvremenu Tito je poslao dva pisma Koči i Ročku, tražeći da se Prva i Druga brigada vrate zbog situacije u Crnoj Gori i Hercegovini. To naređenje nije bilo izvršeno, jer pisma nisu stigla. Zbog toga je Tito uputio Rankovića sa ovlašćenjem da se saslušaju Koča, Ročko i Tempo. Mene je trebalo uzeti na odgovornost zbog toga, što sam, navodno, podneo netačan izveštaj tvrdeći da se bosanski četnici neće boriti protiv Prve i Druge brigade. Ranković je, putujući do nas, video da smo u međuvremenu uspeli da povratimo četnike na položaje i to ovog puta kao dobrovoljačke odrede. Prema tome, do saslušanja nije ni došlo (kao ni do saslušanja Koče i Ročka).